

УДК 339.92

А. В. Фреяк – здобувач Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Європейський досвід розвитку інституційної форми транскордонного співробітництва

Роботу виконано на кафедрі міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка

У статті проаналізовано та узагальнено концептуально-теоретичні засади єврорегіонального співробітництва, досліджено процес створення й особливості функціонування єврорегіонів у країнах Західної та Центрально-Східної Європи, визначено участь українських регіонів у єврорегіональній співпраці.

Ключові слова: єврорегіон, транскордонне співробітництво, програма транскордонного співробітництва Interreg.

Фреяк А. В. Европейский опыт развития институциональной формы трансграничного сотрудничества. В статье проанализированы и обобщены концептуально-теоретические основы еврорегионального сотрудничества, изучен процесс создания и особенности функционирования еврорегионов в странах Западной и Центрально-Восточной Европы, определено участие украинских регионов в еврорегиональном сотрудничестве.

Ключевые слова: еврорегион, трансграничное сотрудничество, программа трансграничного сотрудничества Interreg.

Freyak A. European Experience of the Development of Institutional Form of Cross-border Cooperation. Conceptual and theoretical principles of euroregional collaboration are analyzed and generalized in the article. Process of formation and peculiarities of functioning of euroregions in Western, Central and Eastern Europe is investigated in this article, the role of Ukrainian participation in euroregional cooperation has been determined.

Key words: euroregion, transborder cooperation, cross-border cooperation Interreg program.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розширення Європейського Союзу до кордонів України та реалізація Програми сусідства ЄС зумовлює вдосконалення аспектів єврорегіонального співробітництва. Використання єврорегіональних структур для активізації транскордонного співробітництва дедалі більше утверджується в регіональній політиці як інтеграційний механізм, який безпосередньо реалізується в прикордонні. Нові інструменти регіональної політики ЄС, які використовуються в Програмі сусідства ЄС, зумовлюють необхідність перегляду ставлення до єврорегіонів в Україні та пошуку нових шляхів вирішення проблем, що є й виникають у транскордонних регіонах. Саме тому актуальним є завдання розробки нових механізмів активізації єврорегіонального співробітництва та утвердження їх як організаційно-економічної платформи транскордонної співпраці, як це відбувається на кордонах країн – членів ЄС. Найявний у Європі багаторічний досвід єврорегіонального співробітництва є хорошим матеріалом для адаптування його на українському ґрунті.

Результати досліджень єврорегіонального й транскордонного співробітництва в Європі та в Україні висвітлені в наукових публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Серед вітчизняних науковців питаннями транскордонного та єврорегіонального співробітництва займалися А. Азарова, П. Беленький, З. Бройде, С. Гакман, М. Долішній, В. Засадко, О. Зелінська, Є. Кіш, Р. Коцан, М. Лендшел, Н. Луцишин, П. Луцишин, Н. Мікула, І. Студенніков та інші, серед учених інших країн – І. Бусигіна, К. Верхоланцева, Т. Коморніцкі, Ж. Людвіг, М. Перкман, С. Романов, Н. Хенсен. Проте залишаються невивченими ще багато проблем, які стосуються функціонування прикордонних регіонів України в контексті розширення ЄС. Відчувається потреба в переосмисленні загальної моделі єврорегіонального та транскордонного співробітництва України за нових євроінтеграційних умов. Це зумовлює необхідність вивчення досвіду центральноєвропейських країн, які ефективно використали можливості розвитку єврорегіональної співпраці в умовах

безпосереднього сусідства з ЄС для якісної перебудови діяльності євро регіонів за участі західноукраїнських областей.

Метою статті є вивчення досвіду країн Європейського Союзу у сфері євро регіональної співпраці, визначення основних принципів, особливостей функціонування й результатів діяльності євро регіонів у Європі, а також можливостей поширення їхнього досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Транскордонне співробітництво в Європі має широку географію та розвивається впродовж тривалого часу. Історичні зміни, а також процеси економічних і політичних трансформацій, які охопили території європейських держав, зумовили зростаючий інтерес до транскордонного співробітництва, а відтак і потребу у створенні відповідних інституційних структур, які сприятимуть його розвитку. Співробітництво між прикордонними регіонами здійснюється у вигляді різноманітних інституційних форм, серед яких – робочі об'єднання, ради, євро регіони. Як показує європейський досвід, євро регіональна співпраця – найбільш ефективна інституційна форма транскордонного співробітництва.

Проте перш ніж досліджувати особливості євро регіонального співробітництва в країнах ЄС, необхідно виявити сутність основних понять «транскордонне співробітництво» та «євро регіони». Щодо «транскордонного співробітництва», то ми цілком дотримуємося визначення, запропонованого «Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями» (Мадрид, 21 травня 1980 р.), де зазначено, що транскордонне співробітництво – це будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які перебувають під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей [1]. Інша ситуація з поняттям «євро регіон». Сьогодні не існує загальновизнаної теоретичної дефініції, яка б містила вичерпний і загальноприйнятний перелік основних ознак цього явища. Тому перш ніж сформулювати його суть, спробуємо ідентифікувати головні риси, що характеризують євро регіон:

- географічна – євро регіон є територією, яка має конкретне географічне положення;
- політична – частини цієї території перебувають під юрисдикцією суверенних держав, які мають спільний кордон;
- адміністративна – євро регіон утворюють прикордонні регіони держав, які мають спільний кордон;
- функціональна – євро регіон є формою транскордонного співробітництва.

Отже, євро регіон – це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, які мають спільний кордон, що спрямована на координацію їхніх взаємних зусиль і здійснення узгоджених заходів у різних сферах життєдіяльності відповідно до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, які населяють його територію по обидві боки державного кордону [2].

Історично основними цілями утворення євро регіонів було об'єднання зусиль прикордонних регіонів західноєвропейських країн для подолання їх відносної відсталості в соціально-економічній сфері, порівняно із центральними регіонами. Уперше концепцію «євро регіону» реалізовано в 1958 р. на голландсько-німецькому кордоні, де створено євро регіональну структуру «Єврегію» (*Euregio*). Сприяння розвитку транскордонного співробітництва було в основі створення Єврегію ще задовго до втілення Європейською комісією програми підтримки транскордонної співпраці INTERREG. Перший план розвитку транскордонного співробітництва вищезгаданого євро регіону розроблено в 1972 р. за рахунок коштів Європейської комісії та держав-учасниць. У кінці 80-х років коштами Європейських фондів профінансовано серію пілотних проектів економічного й соціального характеру для їх реалізації на території вищезазначеного євро регіону [3]. Упродовж 2000–2006 рр. у межах європейської програми INTERREG III-A для Єврегію призначено 48,7 млн євро, у тому числі 24,5 млн євро – для забезпечення сталого економічного розвитку, для малого та середнього підприємництва, технологічного й інноваційного розвитку [3]. Серед основних досягнень діяльності «Єврегію» – розробка та впровадження нових технологій, завдяки яким здійснено реструктуризацію промисловості цього регіону (традиційні підприємства текстильної промисловості поступилися високоточним технологіям та електроніці), а також успішне розв'язання міжнаціональних конфліктів на німецько-голландському кордоні [4, 45].

Єврорегіон «Регіо-Базелієнсіс» є також одним із перших транскордонних формувань. Його створено ще в 1963 р. на прикордонних територіях Німеччини (Баден), Франції (Ельзац) та Швейцарії (Базель) із метою координації транскордонних зв'язків в економічній сфері в регіоні Верхнього Рейну [5]. Досвід утворення та функціонування зазначеного єврорегіону є особливо цікавим, оскільки до його складу увійшов регіон Швейцарії, яка не є членом ЄС. Для регіону Базель участь у досліджуваному нами єврорегіональному утворенні була необхідною для зниження обмежувальних функцій кордону із країнами Спільного ринку Європи. На момент утворення «Регіо-Базелієнсіс» Ельзац був найменш розвинутим серед трьох регіонів – членів єврорегіону. Низка факторів, а саме: високий рівень безробіття, низький розвиток транспортної системи, кращі умови праці та вищі розміри її оплати в сусідніх регіонах ФРН і Швейцарії, а також девальвація французького франка, порівняно із німецькою маркою та швейцарським франком, на початку 1970 рр. призвели до значного збільшення потоків міграції кваліфікованої робочої сили з Ельзацу до прилеглих регіонів сусідніх країн. За період із 1966–1974 рр. цей показник зріс майже втричі – із 6,4 тис. осіб у 1966 р. до 18,3 тис. осіб у 1974 р. [5].

Упродовж 1955–1973 рр. на території Ельзацу розміщено 143 промислових підприємств із німецьким та швейцарським капіталом, що становило 34,2 % від кількості підприємств, утворених за цей період. Це, зі свого боку, дало змогу забезпечити 17,3 тис. робочих місць (26 % від загальної кількості новостворених робочих місць у регіоні) [5]. Іноземні інвестиції в Ельзаці сприяли росту в хімічній промисловості та галузі електроніки й електроприладів. Значний обсяг німецьких інвестицій укладено в текстильну промисловість, виробництво шкіряних виробів і виробів із дерева. Враховуючи вигідне географічне положення Ельзацу та наявність дешевшої кваліфікованої робочої сили, швейцарські й німецькі інвестори розглядали своє інвестування у Францію як можливість розширення своїх підприємств за кордон.

Отже, на думку Н. Хенсона, завдяки близькості французького Ельзацу до Базеля й Бадена та їх співробітництва в рамках єврорегіону економіка регіону стала конкурентною, а рівень життя населення Ельзацу зріс до рівня сусідніх партнерських регіонів [5].

Позитивний досвід функціонування єврорегіону «Регіо-Базелієнсіс» спонукав до створення подібних транскордонних регіональних об'єднань по всій Західній Європі. Найбільш відомі з них – Маас-Рейн, Рейн-Вааль, Паміна, Рейн-Маас-Норд, Рейн Вестфалія та інші.

Як зазначає О. Зелінська, єврорегіональна співпраця між країнами Західної Європи стала взірцем транскордонної взаємодії й намагання ефективно подолати територіальні невідповідності в регіональному розвитку прикордонних територій сусідніх держав [6].

Досягнення єврорегіонів у Західній Європі сприяли поширенню концепції єврорегіоналізму і в країнах Центральної та Східної Європи. На початку й у середині 90-х років кілька єврорегіонів на зразок західноєвропейських були засновані на східному кордоні Європейського Союзу за участю угорських, польських і чеських регіонів або воєводств, з одного боку, і німецьких або австрійських – з іншого, як спосіб східно-західного співробітництва на нижчому, ніж державний, рівні.

Формування єврорегіонів найбільш динамічно розгорлося з початку 1990-х років на польсько-німецькому та чесько-німецькому кордонах. Поступово єврорегіони в Чеській Республіці були створені по всьому периметру державних кордонів. На сьогодні чеські регіони співпрацюють у межах 13 єврорегіонів [7]. Із кінця 80-х років Угорщина також почала активно брати участь у міжрегіональному співробітництві. Нині за її участю функціонує 16 єврорегіонів [7].

Зразком єврорегіональної співпраці серед країн Центральної та Східної Європи є досвід Польщі, яка створила єврорегіони з усіма сусідами. Загальне охоплення такого співробітництва становить більш як 36 % території країни. Прикордонні території Польщі беруть участь у 16 єврорегіонах, спільних з Німеччиною, Чехією, Словаччиною, Україною, Угорщиною, Білоруссю, Литвою, Росією [8]. Найпершим у Польщі було створено єврорегіон «Ниса» в 1991 р. До його складу увійшли 32 польські гміни, 10 німецьких районів, м. Гйорліц, а також п'ять чеських районів (окресів). Метою утворення єврорегіону була ліквідація кордонного бар'єру між учасниками об'єднання, покращення стану довкілля, сприяння економічному й соціальному розвитку територій. Діяльність єврорегіону «Ниса», за польськими оцінками, дала змогу реалізувати лише в 1994–1996 рр. 32 проекти на загальну суму близько 900 млн дол. [9]. Зацікавленість у розвитку різних форм транскордонної

співпраці, а також сформоване керівництвом Польщі нове політичне й економічне бачення функції та ролі кордонів вилитося у створення протягом 1991–2002 рр. ще 15 єврорегіонів.

Транскордонна співпраця єврорегіонів, учасниками яких є польські територіальні одиниці, має різне спрямування, серед яких важливе місце займає регіональний розвиток, вирішення транскордонних проблем, співпраця в галузі економіки, освіти, науки, культури, туризму, екології; проведення рятувальних робіт у горах; допомога в розробці конкретних проектів співробітництва; стимулювання добросусідських відносин; сприяння співпраці членів єврорегіонів із міжнародними організаціями.

Про успішність розвитку єврорегіональної форми транскордонного співробітництва Польщі свідчать матеріальні та нематеріальні результати такої співпраці. Як описує Р. Коцан, прикладами реалізованих проектів у межах єврорегіонів є проведення торгових ярмарків, спортивних заходів, заходів у сфері охорони довкілля та планування простору, розвиток інфраструктури інституційного партнерства через обмін досвідом й інформацією. Серед реалізованих проектів на східному кордоні Польщі відзначимо «Облаштування міжнародного автомобільного пункту пропуску «Ягодин–Дорогуськ», «Транскордонний моніторинг та оцінка якості води річок Уж, Латориця, Західний Буг», реалізацію екологічної програми «Чистий Буг», збереження транскордонної території світової спадщини людства «Біловезька Пуща», «Покращення прикордонного менеджменту» [8].

Отже, постсоціалістичні центральноевропейські держави – Польща, Чехія, Угорщина й Словаччина – у 1990–2004 рр. ефективно використали можливості розвитку єврорегіональної співпраці в умовах безпосереднього сусідства з ЄС. Та, незважаючи на ефективність функціонування єврорегіональних структур у країнах Центрально-Східної Європи та наявність на сьогодні позитивних результатів своєї роботи, на етапі становлення єврорегіональної співпраці ситуація була дещо іншою.

Єврорегіони в Центрально-Східній Європі створено з урахуванням досвіду та за зразком західноевропейських країн, тому очікувалося, що принципи їх функціонування й результати також будуть схожими. Проте, як зазначає Ж. Людвіг, існували значні відмінності між єврорегіонами західного та східного типів [10].

По-перше, у той час, як транскордонна співпраця і єврорегіональна діяльність у ЄС пов'язані з реалізацією загальноєвропейської мети – усунення кордонних бар'єрів між країнами та поглиблення інтеграційних процесів, – у країнах Східної Європи інтеграційні наміри не мали такого всеохоплюючого поширення [10]. Основні цілі співпраці й обсяги доступних фінансових ресурсів суттєво відрізнялися від можливостей у Європейському Союзі.

Інша суттєва відмінність між єврорегіонами західного та східного типів полягала в рівні децентралізації влади. Процес децентралізації в східній частині Європи відставав від того ж процесу на заході, і її рівень також відрізнявся в кожній східноевропейській країні окремо. Нечіткі й недостатньо розділені обов'язки та уповноваження між органами влади на центральному, регіональному й місцевому рівнях, спроби центральних органів влади втручатися в процес прийняття рішень на регіональному та місцевому рівнях перешкоджали намірам місцевих і регіональних органів влади, рівень політичної й економічної незалежності яких у багатьох країнах був дуже низьким.

Третьюю (можливо найголовнішою) відмінністю була відсутність належного обсягу фінансування. Якщо ЄС підтримував транскордонне співробітництво на заході всіма засобами, включаючи надання великої суми коштів на реалізацію конкретних проектів, то для країн Східної Європи такої фінансової можливості не було. Власні джерела місцевих або регіональних органів влади, залучених до співпраці, були близькі до нуля. Тільки з 1994 р. кошти з фондів програми INTERREG дозволено використовувати для підтримки співробітництва на зовнішніх кордонах держав-членів, PHARE CBC була впроваджена тільки в 1995 р. для сприяння розвитку прикордонних регіонів ЄС та сусідніх країн [10]. Можливість для фінансування співпраці прикордонних регіонів сусідніх країн з'явилася з 1996 р.

Вирішення проблем у законодавчій сфері, проведення ефективної регіональної політики, децентралізація влади, фінансова підтримка розвитку транскордонного співробітництва й інші заходи сприяли не тільки посиленню та поглибленню добросусідських відносин між державами, а й стали своєрідним інструментом для інтеграції вищезгаданих країн до європейських структур.

Після вступу цих країн у 2004 р. до Євросоюзу та наближення зовнішніх кордонів Євроспільноти до України центральноєвропейський досвід створення, функціонування єврорегіонів та реалізації програм і проектів співпраці особливо є цінним для України, де третина площі з населенням понад 28 % країни залучено до транскордонної співпраці в межах восьми єврорегіонів: «Карпатський», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут», «Дніпро», «Ярославна», «Слобожанщина» та «Донбас». У таблиці 1 наведено перелік єврорегіонів за участю України та зазначено регіони, що залучені до співпраці.

Таблиця 1

Єврорегіони створені за участю областей України*

Назва єврорегіону	Рік заснування	Регіони, що залучені до співпраці
Карпатський єврорегіон	1993	Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області України; Боршод-Абауй-Земплен, Гайду-Бігар, Гевеш, Яс-Надькун-Солнок, Саболч-Сатмар-Берег, а також міста з обласним статусом: Мішкольц, Дебрецен, Егер, Ніредьгаза Угорщини, Прешовський край та Кошицький край Словаччини; Підкарпатське воєводство Польщі, повіти Сату-Маре, Мараморош, Бігор, Зілаг, Ботошані, Сучава, Харгіта Румунії.
Буг	1995	Волинська область України; Люблінське воєводство Республіки Польща та Брестська область Білорусі
Нижній Дунай	1998	Одеська область України, повіт Бреїла, Галац, Тульча Румунії, райони Кагул, Вулканешти, Кантемір Молдови
Верхній Прут	2000	Чернівецька область, із 2003 р. – Івано-Франківська область України; Ботошанський та Сучавський повіти Румунії; Бельцький та Єдинецький повіти Республіки Молдова (після проведення нової адміністративно-територіальної реформи, до складу єврорегіону входить шість новоутворених районів: Глодень, Брічень, Єдінец, Окніца, Ришкань, Фелешть).
Слобожанщина	2003	Харківська область України та Білгородська область Росії
Ярославна	2007	Сумська область України та Курська область Росії
Дніпро	2003	Чернігівська область України, Брянська область Росії та Гомельська область Білорусі
Донбас	2010	Луганська область України й Ростовська область Росії.

* Таблицю складено автором на основі даних, зазначених в установчих документах єврорегіонів та на сайтах відповідних обласних державних адміністрацій.

Програми спільних дій у межах єврорегіонів за участю українських областей є всебічними. Крім аспектів торговельно-економічного співробітництва, вони включають великий спектр інших питань – від взаємодії у сфері освіти, науки, культури, територіального планування, самоуправління до охорони навколишнього середовища й історичних пам'яток. Проте, якщо говорити про результативність діяльності вищезгаданих формувань, можна констатувати низьку ефективність їх функціонування. Зівставлення планів і можливостей із результатами демонструє, що багато з декларованих намірів залишаються нереалізованими. Це зумовлено низкою проблем, що виникають у діяльності єврорегіонів: 1) суттєва різниця в рівні розвитку держав-учасниць, у темпах та обсягах адміністративних трансформацій (порівняно з державами – членами ЄС); 2) різний рівень транспортної, у тому числі прикордонної інфраструктури; 3) істотні відмінності в митному й податковому законодавстві; 4) відсутність необхідної кількості банків, готових провадити розрахунки та видавати кредити транскордонним господарчим підприємствам; 5) наявність кордону (ідеться про пропускну спроможність прикордонних пунктів, візові обмеження, неузгодження в законодавстві, політичну ситуацію); 6) низький рівень фінансування програм, зокрема частки в них України. Існують також проблеми правового характеру, серед яких – нагальна потреба перерозподілу обсягів повноважень між центральною й регіональною владою та передача в регіони права самостійно вирішувати питання прикордонного співробітництва.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Незважаючи на існуючі проблеми, розвиток єврорегіонів України зберігає великий потенціал для поглиблення діалогу Україна–ЄС та покращення соціально-економічного стану прикордонних регіонів. Для використання всіх можливостей єврорегіональної співпраці в Україні потрібна якісно нова регіональна політика чіткого розмежування повноважень між центральними й місцевими органами влади, підвищення ролі регіонів, розширення їх відповідальності, дотримання мінімальних соціальних стандартів населення. Отже, існує необхідність вжити невідкладних заходів для покращення законодавчого, організаційного, фінансового й інформаційного забезпечення функціонування єврорегіонів, серед яких: 1) узгодження та гармонізація українського законодавства відповідно до європейського; 2) розмежування функцій і повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, розширення повноважень органів місцевої влади у сфері міжрегіонального та транскордонного співробітництва; 3) формування фінансової спроможності місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, що забезпечувало б можливості для ефективного розвитку територій; 4) покращення інформаційного забезпечення – необхідно створити веб-сторінки всіх єврорегіонів, у яких беруть участь українські області, у тому числі й англійською мовою; 5) проведення заходів щодо підвищення кваліфікації державних службовців прикордонних регіонів на рівні району, міста, селища з питань підготовки транскордонних проєктів.

Вирішення вищезазначених проблем та вивчення й використання європейського досвіду сприятиме активізації єврорегіонального співробітництва та максимального використання його можливостей як для регіонального розвитку, так і для України загалом.

Список використаної літератури

1. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106. – Дата перегляду 15.05.2011.
2. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку / Ігор Студенніков // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / Київ. центр Ін-ту Схід-Захід ; за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – С. 138–167.
3. Perkman M. The Emergence and Governance of Euroregions : The case of the Euroregion on the Dutch-German Border / M. Perkman. – Working papers on-line / Institut Universitari d'Estudis Europeus. – №11. – 2005 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iuee.eu/pdf-publicacio/135/kQHBOlc5iPp2fLmgJ0QJ.PDF>.
4. Мікула Н. Єврорегіони: Досвід та перспективи / Мікула Н. – Л. : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
5. Niles Hanson. Alsace-Baden-Basel: Economic integration in a border region / Niles Hanson [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.iiasa.ac.at/Admin/PUB/Documents/RM-76-051.pdf>.
6. Зелінська О. Планування просторового розвитку прикордонних територій як один з напрямів європейського транскордонного співробітництва / Олена Зелінська // Економіст. – №2. – Лютий, 2010. – С. 47–51.
7. Азарова Т. Визначення напрямків розбудови політики транскордонного співробітництва України з країнами Європейського Союзу / Т. Азарова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://194.44.242.244/portal/soc_gum/pips/2010_1/2010_1/228.pdf.
8. Романов С. Еврорегиональное сотрудничество государств Центральной и Восточной Европы / С. Романов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.nasledie.ru/oboz/N08_00/08_07.
9. Коцан Р. Функціонування єврорегіонів за участю Польщі: досвід для України / Р. Коцан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvnu/misnarod_vidnos/2009_4/R1/Kotsan.pdf.
10. Zsuzsa Ludvig. Hungarian-Ukrainian Cross-border Cooperation with Special Regard to Carpathian Euroregion and Economic Relations / Zsuzsa Ludvig [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.batory.org.pl/doc/l1.pdf>.

Статтю подано до редколегії
26.10.2011 р.